

KLAIPĖDOS UNIVERSITETE APGINTA DISERTACIJA APIE CIVILIŲ GYVENTOJŲ IR LIETUVOS KARIUOMENĖS SĄVEIKĄ

Dokt. Nerijus Černius

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2024.39.10>

2023 m. gruodžio 8 d. Klaipėdos universitete Mindaugas Sereičikas apgynė humanitarinių mokslų istorijos mokslo krypties daktaro disertaciją „Civilių gyventojų ir Lietuvos kariuomenės sąveika 1918–1923 m.“. Vadovaujant doc. dr. Vytautui Jokubauskui doktorantūros studijų metu M. Sereičikas ne tik vykdė mokslinius tyrimus, susijusius su 1918–1923 m. civilių gyventojų ir Lietuvos kariuomenės sąveika, bet ir publikavo straipsnius mokslo žurnaluose Lietuvoje ir užsienyje. Disertacijos autorius platesnę tiriamos temos problemų eksplikaciją pateikė dešimtyje mokslo konferencijų bei paskelbė nemažai kitų publikacijų karine tematika.

M. Sereičiko parengta ir apginta daktaro disertacija išikomponuoja ir papildo kitus doktorantūros studijų metu parengtus su tarpukario Lietuvos kariuomenės tema susijusius tyrimus ir vertinimus, aktualius

praktinio, istorinio tyrimo ir istorinės atminties recepcijos požiūriais¹. Lietuvos karo istorijos tyrimų problemas analizavo šie žinomi autoriai: Valdas Rakutis², Vytautas Lesčius³, Jonas Vaičenonis⁴, Mindaugas Pocius⁵, Manvydas Vitkūnas⁶, Vygantas Vareikis⁷ ir Vytautas Jokubauskas⁸. Lietuvos nepriklausomybės karo ir apskritai tarpukario karo istorijos tyrimai sovietmečiu dėl ideologinių ir politinių priežasčių platesne apimtimi praktiškai nebuvo atliekami. Sovietmečiu tyrinėta lietuviškų Raudo-

¹ Vaičenonis, J. *Kariuomenės vaidmuo politiniame I Lietuvos Respublikos gyvenime 1927–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas, 2003; Kuodys, M. *Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas, 2009; Stoliarovas, A. *Pirmosios Lietuvos Respublikos teisėsaugos institucijos: specializuoti kariniai teismai (1919–1940).* Daktaro disertacija. Kaunas, 2012; Jokubauskas, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923–1940 m. Šiaurės rytų Baltijos regiono šalių kontekste.* Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013; Kilinskas, K. *Civilinės ir karinės valdžios sąveika Lietuvoje 1918–1940 m.* Daktaro disertacija. Vilnius, 2018; Kasparaitė-Balaišė, L. *Lietuvos kariuomenės kovinis rengimas: sistema ir kontingentas 1924–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas, 2020; Jakštys, G. *Lietuvos kariuomenės karių kasdienybė karo ir taikos metu (1918–1940 m.).* Daktaro disertacija. Klaipėda, 2021.

² Rakutis, V. XVIII a. Lietuvos karo istorijos tyrimų apžvalga. *Karo archyvas*, 2003, t. XVIII, p. 307–322.

³ Lesčius, V. Dėl Lietuvos kariuomenės kūrimo ir nepriklausomybės kovų istoriografijos. *Lietuvos istorijos studijos*, 2002, t. X, p. 35–50.

⁴ Vaičenonis, J. Dvi kariuomenės – dveji tyrimai. *Darbai ir dienos*, 2000, t. XXIV, p. 183–190; Vaičenonis, J. 1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai. *Karo archyvas*, 2003, t. XVIII, p. 339–354; Vaičenonis, J. Lietuvos karo istorijos tyrimų organizavimas 1918–2008 metais. *Istorija*, 2009, t. LXXIII, p. 59–67.

⁵ Pocius, M. 1944–1953 metų partizaninio karo Lietuvoje istoriografija. *Istorija*, 2006, t. LXIV, p. 52–64.

⁶ Vitkūnas, M. Archeologijos mokslo vaidmuo Lietuvos karo istorijos tyrimuose. *Karo archyvas*, 2003, t. XVIII, p. 296–306.

⁷ Vareikis, V.; Jokubauskas, V. Research into Military History: Its Status and Prospects in Lithuania. In *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXVIII). Ed. by V. Jokubauskas; V. Safronovas; V. Vareikis. Klaipėda, 2014, pp. 309–319.

⁸ Jokubauskas, V. Nauja knyga Lietuvos šaulių sąjungos šimtmečiui istoriografijos kontekste [Nefas, Mindaugas. *Dvasios aristokratai: Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Vilnius: Versus, 2019, 495 p. ISBN 978-9955-829-22-5]. In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVIII). Ed. by V. Vareikis; S. Pocytyė. Klaipėda, 2019, p. 243–253.

nosios armijos dalinių istorija arba vadinamoji imperialistų intervencija, o išėivijoje dirbę tyrėjai negalėjo prieiti prie pirminių archyvinių šaltinių. Liko atvira galimybė platiems karo istorijos tyrimams, apimantiems 1918–1940 m. laikotarpį. Todėl Lietuvos karo istorija aktyviai susidomėta po 1990 m. Formavosi trys stambesni tyrimų centrai – Vilniuje⁹, Kaune¹⁰ ir Klaipėdoje¹¹. Ši disertacija parengta jungtinėje Vytauto Didžiojo ir Klaipėdos universitetų Istorijos ir archeologijos mokslo krypties doktorantūroje. Šiuo metu Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institute rengiamos dar dvi mokslų daktaro disertacijos, kuriose nagrinėjamos tarpukario Lietuvos kariuomenės istorijos problemos¹².

M. Sereičiko atliktas mokslinis tyrimas išsiskiria tuo, kad jame civilių gyventojų ir kariuomenės santykiai nagrinėjami per socialinių ir psichologinių darinių prizmę, praplečiant karo istorikų dar menkai išnaudojamas socialinių tyrimų galimybes¹³. Disertacijoje civilių gyventojų ir Lietuvos kariuomenės sąveikos turinys pristatomas remiantis Carlo von Clausewitzo ir Martino van Creveldo „trinario karo koncepcija“ ir Abrahamo Haroldo Maslou poreikių hierarchijos piramide¹⁴. Disertacijos autorius pažymėjo, kad, vadovaujantis klasikiniiais karybos teoretikais, civilio ir kariuomenės sąveika yra vienkryptė, joje visuomenei tenka nekvėstionuojama pareiga aprūpinti kariuomenę materialiniais ištekliais¹⁵. Mindaugas Sereičikas konstatavo, kad Lietuvos visuomenė nebuvo pasyvi

⁹ Surgailis, G. Lietuvos kariuomenės istorijos tyrimai Vilniuje. *Karo archyvas*, 2022, t. XXXVII, p. 334–345.

¹⁰ Pociūnas, A. Muziejininko veikla dalyvaujant Lietuvos karybos istorijos tyrimuose 1990–1999 m. *Karo archyvas*, 2022, t. XXXVII, p. 346–370.

¹¹ Vareikis, V. Keletas pastabų apie karo istorijos tyrimų pradžią Klaipėdoje. *Karo archyvas*, 2022, t. XXXVII, p. 371–380.

¹² Černius, N. (studijų pradžia 2022 m.), preliminarinė tema: *Karo prievolė Lietuvoje: (ne) noras tarnauti kariuomenėje 1919–1940 m.* Darbo vadovas – doc. dr. Vytautas Jokubauskas; Edvardas Vasiliauskas (studijų pradžia 2023 m.), preliminarinė tema: *Karinių jungtinių valdymas: Lietuvos kariuomenės patirtys 1923–1940 m.* Darbo vadovas – doc. dr. Vytautas Jokubauskas.

¹³ Sereičikas, M. *Lietuvos kariuomenės ir civilių gyventojų sąveika 1918–1923 m.* Daktaro disertacija. Klaipėda, 2023, p. 28.

¹⁴ Ten pat, p. 11–16.

¹⁵ Ten pat, p. 13.

karo veiksmų stebėtoja ar jų auka, bet aktyviai dalyvavo civilių gyventojų ir kariuomenės sąveikoje. Tačiau kai kurių autorių civilių ir kariuomenės santykiai buvo aprašyti pernelyg optimistiškai¹⁶.

Disertacijos pristatymo metu M. Sereičikas įvardijo tyrimo tikslą („išanalizuoti 1918–1923 m. nesutampančių interesų kontekste vykusią civilių gyventojų ir Lietuvos kariuomenės sąveiką“)¹⁷ ir išskyrė penkis plačius tyrimo uždavinius, apimančius teoriniame modelyje išskirtas sąveikos sritis – ekonominius santykius, civilio–kario transformaciją ir gyvenimo sąlygas užnugaryje¹⁸.

Nuo 2017 metų vykdytą M. Sereičiko tyrimą vertino kompetentinga disertacijos gynimo taryba: pirmininkas – prof. dr. Vygantas Vareikis (Klaipėdos universitetas), dr. Tomas Balkelis (Lietuvos istorijos institutas), doc. dr. Norbertas Černiauskas (Vilniaus universitetas), dr. Igoris Kopotinas (*Igor Kopōtin*) (Estijos karo akademija) ir doc. dr. Hektoras Vitkus (Klaipėdos universitetas).

Dr. Tomas Balkelis samprotavo, kad M. Sereičiko disertaciją galima būtų laikyti naujosios karo istorijos krypties darbu, nes joje daugiausia dėmesio skiriama ne karinių batalijų ar kariuomenės veiklos analizei, o jų visuomeniniam poveikiui. Tarybos narys atkreipė dėmesį į tai, kad M. Sereičiko disertacijoje bandoma peržiūrėti iki šiol Lietuvos istoriografijoje dominuojantį teiginį, jog Nepriklausomybės karų laikotarpiu didelė Lietuvos visuomenės dalis reikšmingai įsijungė į nepriklausomos Lietuvos kūrimą ir gynybą bei aktyviai rėmė Lietuvos kariuomenę. Neprisant pozityvių disertacijos aspektų, T. Balkelio neįtikino gana kategoriška ir drąsiai apibendrinanti pagrindinė disertacijos išvada apie palyginti mažą visuomenės palaikymą Lietuvos kariuomenei ir priešišumą valstybingumo idėjai¹⁹. Tokią tarybos nario nuostatą suponavo kitoje vietoje disertanto pateikta empirinė medžiaga, liudijanti, kad visuomenės palaikymas kariuomenei augo. T. Balkelis pateikė klausimą mokslinei diskusijai: ar nenoras vykdyti ekonomines prievoles Lietuvos kariuomenei būtina liudijo visuomenės priešišumą Lietuvos nepriklausomybės idėjai?

¹⁶ Ten pat, p. 28.

¹⁷ Ten pat, p. 16.

¹⁸ Ten pat, p. 17.

¹⁹ Ten pat, p. 246–248.

Doc. dr. Norbertas Černiauskas atkreipė dėmesį į solidų, pagrįstą darbo įvadą ir išvadas, nuoseklų šimtais šaltinių pagrįstą dėstomąją dalį. Disertantas sulaukė ir kitų tarybos narių pagyrų dėl to, kad analizuojamo objekto tyrimo kontekste ne tik aptarė lietuviškosios istoriografijos įdirbį, bet ir taikliai jį įvertino, kritikavo, nesutiko su paskirais teiginiais, nusistovėjusiomis išvadomis, rado silpnas jų vietas. N. Černiauskas paminėjo ir dar vieną svarbų disertacijos privalumą – kad ji patenka ne tik į karo istorijos, bet ir į socialinės istorijos lauką. Tarybos narys pateikė poleminę pastabą, kad civilių gyventojų ir Lietuvos kariuomenės sąveika negalėjusi būti lygiavertė, kaip buvo teigiama disertacijos įvade²⁰. N. Černiauskas pateikė klausimą mokslinei diskusijai: ar įmanoma (egzistuoja) ideali arba, kaip galėjo atrodyti, optimali civilių gyventojų ir Lietuvos kariuomenės sąveika tokiaame politiniame ir ekonominiame kontekste, kokiame buvo atsidūrusi tuometė Lietuvos valstybė ir jos visuomenė? Tarybos narys išsakė pastabą, kad disertantas nepasinaudojo informatyviu kunigo Antano Pauliuko dienynu²¹.

Dr. Igoris Kopotinas pagyrė tyrimo temos, kuri aktuali ne tik Lietuvai, bet ir kitoms Baltijos šalims, pasirinkimą. Tarybos nario nuomone, disertantas parengė kokybišką teorinę tyrimo prieigą, metodologiją ir tyrimo objektą. Jis išsakė pastabų dėl pagrindinės tyrimo problemos pagrįstumo, tautinių mažumų santykio su Lietuvos kariuomene, Baltijos šalių civilių gyventojų ir kariuomenės santykių lyginamosios analizės. Svečias iš Estijos disertantui pateikė klausimą: kas yra pagrindinis studijos skaitytojas (t. y. kam šis tyrimas skirtas)?

Doc. dr. Hektoras Vitkus aptarė M. Sereičiko disertacijos struktūrą ir jos atitiktį numatytiems reikalavimams. Tarybos narys atkreipė dėmesį į tai, kad disertantas kai kurioms šaltinių grupėms (ypač egodokumentams) iškėlė reiklius kriterijus, bet dėl šių šaltinių grupėms iškeltų kriterijų į disertanto analitinės kritikos lauką nepateko kunigo A. Pauliuko knyga. H. Vitkus pasigedo gilesnės žydų ir Lietuvos kariuomenės sąveikos (santykių) istoriografijos refleksijos. Tarybos narys aptarė tyrimo išvadas, padėjusias verifikuoti istoriografijoje susiklosčiusius Nepriklausomybės kovų vertinimus.

²⁰ Ten pat, p. 11.

²¹ Pauliukas, A. *Dienynas 1918–1941 m.: I knyga, 1918 m. rugsėjo 1-oji–1926 m. birželio 30-oji*. Sud. G. Rudis. Vilnius, 2017.

Užbaigdamas mokslinę diskusiją, prof. dr. Vygantas Vareikis pabrėžė, kad karo Ukrainoje ir Izraelyje kontekste įvairūs kariškių ir civilių santykių ir sąveikos aspektai kelia daug politinių, akademinų ir visuomeninių diskusijų ir aktualizuoja tokius tyrimus. Tarybos primininkas pažymėjo, kad M. Sereičikas atliktame tyrime sėkmingai įgyvendino *istorizmo* metodologinį principą, suvokdamas istorinę situaciją tik jos pačios požiūriu ir tik tame pačiame kontekste. Disertantas sulaukė profesoriaus pastabos dėl poligrafinių dalykų (kad kai kurie žemėlapiuose pateikti miestelių ir vietovių pavadinimai yra neįskaitomi).

Po disertanto atsakymų ir mokslinės diskusijos disertacijos gynimo taryba vienbalsiai nutarė suteikti Mindaugui Sereičikui humanitarinių mokslų daktaro istorijos ir archeologijos srityje vardą. Norisi tikėti, kad parengta disertacija, ką akcentavo ir dalis tarybos narių, taps visaverte monografija ir sėkmingai papildys Klaipėdos universiteto karo istorijos tyrimus.